

Balogh Mátyás

Elszigeteltség és tettetett újjáéledés: egy eltibetiesedett mongol közösség identitásának kérdése

Henan Mongol Autonóm Körzet és környéke

A Kínában élő mongolok Mandzsúriától egészen Kelet-Turkesztánig számos autonóm közigazgatási egységgel rendelkeznek. Ezek közül a legmagasabb, tartományi szintű közigazgatási egység a Belső-Mongol Autonóm Terület, röviden Belső-Mongólia. Ezen kívül egyes tartományokon és a Xinjiang Ujgur Autonóm Területen belül találunk mongol autonóm prefektúrákat (*mengguzu zizhi zhou* 蒙古族自治州), körzeteket (*zizhi xian* 自治县) és mongol nemzetiségi falvakat (*menguzu cun* 蒙古族村). Qinghai tartományban a mongolok egy autonóm prefektúrával, egy autonóm körzettel és három mongol nemzetiségi faluval rendelkeznek. Haixi 海西 Mongol és Tibeti Autonóm Prefektúrában, mint ahogy azt a neve is mutatja, a tibetiekkel közösen gyakorolják az önálló kormányzást, Henan 河南 Mongol Autonóm Körzet (MAK) pedig Huangnan 黄南 Tibeti Autonóm Prefektúra (TAP) részét képezi. (Henan a prefektúra négy körzete közül a legdélibb.) A három mongol etnikai falu, Huangcheng, Halejing és Dayu mind Haibei Tibeti Autonóm Prefektúrában belül található, és ezek közül Huangcheng a Haibei Prefektúrában belüli Menyuan Hui Autonóm Körzethez tartozik.

Magyarázat:

MTAP – Mongol és Tibeti

Autonóm Prefektúra

TAP – Tibeti Autonóm Prefektúra

Fekete pont: Mongol nemzetiségi falvak

Fekete terület: Henan Mongol Autonóm

Körzet (MAK)

Sötétszürke (és fekete) terület:

Huangnan TAP

1: Xining prefektúra szintű városi körzet

2: Haidong prefektúra szintű városi körzet

A 2010-es kínai népszámlálás adatai szerint Henan MAK lakossága 39 374 fő, és ennek több mint 90%-a, mintegy 35 000 fő mongol.¹ Összehasonlításként, Qinghai tartományban körülbelül 100 000 mongollal számolhatunk, melyből 28 000 Haixi MTAP, 13 000 Haibei 海北 TAP területén, szintén 13 000 a tartományi székhelyen, Xiningben 西宁 él, a maradék pedig elszórtan a tartomány egyéb részein.² Qinghai tartomány összlakossága meglehetősen kicsi, mintegy 5,6 millió fő. Legnépesebb etnikuma a han kínai (53%), a legnépesebb kisebbség a tibeti (24,5 %). Őket követik a huik (14,8%) a monguorok (3,6%) a szalarok (1,9%) és csak ezután következnek a mongolok (1,77%).³ Qinghai han kínai lakossága leginkább a tartomány északkeleti szegletében, Xiningben és környékén, Haidong 海东 körzetben, illetve Golmud városban (Haixi) összpontosul.⁴ A tartomány déli felében a han kínaiak száma elenyésző, a tibetieké pedig igen magas. Hainan 海南 és Huangnan prfektúrákban arányuk meghaladja a 60%-ot, Guoluo 果洛 és Yushu 玉树 prefektúrákban pedig a 90%-ot.⁵ Gansu tartomány délnyugati, Henannal

¹ KN: HN 2010.

² KN: HX 2010, HB 2010, XN 2010.

³ KN: QH 2010.

⁴ KN: HX 2010.

⁵ Zhang 2005: 17–19 (Huangnan), 20–24 (Hainan), 25–29 (Guoluo), 30–35 (Yushu).

határos részein, Linxia 临夏 Hui és Gannan 甘南 Tibeti Autonóm Prefektúrákban is jelentős tibeti lakosságot találunk. Henan MAK tehát egy többségében tibetiek által lakott és dominánsan tibeti nyelvű és kultúrájú régió szívében található. Ezért nem meglepő, hogy ha Henanba látogatunk, akkor azt tapasztaljuk, hogy bár a helyiek több mint 90%-a mongol nemzetiségűként van regisztrálva, ők sem megjelenésükben, sem nyelvhasználatukban nem mutatnak lényeges eltérést a környező prefektúrák és körzetek többségében tibeti lakóitól. Mikor első henani látogatásom alkalmával egy helyit kérdeztem az ottani mongolsággal kapcsolatban, azt válaszolta, hogy a helyiek többségéhez hasonlóan ő maga is „elvileg” mongol, de valójában tibetinek érzi magát. „Ez itt tulajdonképpen Tibet” – mondta. Az autóutakat szegélyező legelőkön néhol ugyan látni egy-egy mongol jurtat a nomád tibetiek hagyományos fekete sátrai között, de ez minden, ami a vidéki környezetből a körzet mongol identitására utal. Ezzel szemben a körzet központjában, az utcákon, az épületeken majdnem mindenütt találunk mongol nyelvű feliratokat és „mongolos stílusú” építészeti elemeket, szobrokat. Ezeknek a helyiek identitásának alakulásában játszott szerepéről és jelentőségéről a későbbiek folyamán ejtek szót.

A henani mongolok eredete és eltibetiesedése

Mielőtt a henani mongolok etnikai identitásának vizsgálatába belekezdünk, fontos tisztáznunk mongolságon belüli hovatartozásukat, és amennyire lehetséges, áttekinteni identitásuk változásának folyamatát és lehetséges okait. A ma Qinghaiban élő mongolok elődei a 17. században érkeztek Dzsungáriából, a jelenlegi Xinjiang északi részéről, azonban nem ők voltak az első mongolok, akik ezen a területen megfordultak. A Nagy Mongol Birodalom megalapítását (1206) követően (szigorúbb értelemben véve ettől kezdve beszélhetünk mongolokról) első ízben 1227-ben, Dzsingisz kán a Tangut Birodalom ellen vezetett hadjárata során jutottak el mongolok a mai Qinghai tartomány keleti részébe. A tangutok felett aratott győzelem után a mongolok helyőrségeket hagytak hátra az elfoglalt területeken. Legújabb ismereteink

szerint e helyőrségek lakói lehettek azok, akik aztán az évszázadok folyamán más helyi népekkel keveredve hozták létre a ma Qinghaiban és Gansuban monguor (*tuzu* 土族) *dongxiang* 东向, és 'bao'an 保安 néven élő népeket.

1252 júliusában Möngke kán utasította Kubiláj kánt arra, hogy foglalja el a Dali Királyságot a mai Yunnan területén, majd forduljon a Déli Song-dinasztia ellen. Ekkor Kubiláj a Liupan-hegység területén tartózkodott (Ningxia déli része), és a következő év elején innen indult el seregeivel, a mai Gansu déli, illetve Sichuan északi részeinek érintésével a Dali Királyság irányába. A hadjáratból visszatérő csapatok közül, a kínai forrásokban 'tumoda'erwu 土默达尔吾 névvel jelölt csoport⁶ letelepedett Zuogelang 作格浪 vidékén, ott katonai helyőrségeket hoztak létre, és hadi célokra lovakat tenyésztettek.⁷ Zuogelang a mai Gansu déli részén Gannan TAP nyugati részét, Sichuan északi részén Ruo'ergai és Hongyuan körzetek területét, valamint Qinghaiban Henan MAK déli peremét foglalja magába. A *tumeda'erwu* nagy része beolvadt a környező tibetiekbe, de egy kis csoportjuk, akik Henan MAK déli részén a mai Dogsum (tib. Mdo gsum, kín. Duosong 多松) nevű település környékén éltek, a Qing-kor elején ott megjelenő torgut-mongolokhoz csatlakoztak. Dogsumban mind a mai napig él néhány család, akikről azt feltételezik, hogy a *tumeda'erwu* leszármazottai lehetnek.⁸

A 16. század derekán a tümet Altan kán több ízben is járt Qinghaiban. 1578-ban Altan kán és Szönam Gyaco történelmi jelentőségű találkozója is a Qinghai-tó partján zajlott. Ezt követően Sönam Gyaco azt javasolta Altan kánnak, hogy hagyja el Qinghait, és térjen vissza keletebbi szállásterületeire. Altan kán megfogadta a tanácsot, de a tümetek két csoportja, a holcsi és a *zhenxiang*⁹ továbbra is Qinghai területén maradt. A *zhenxiang* csoport

⁶ Az osztrák tibetista Ute Wallenböck szóbeli közlése alapján Sichuan északi részén élnek még olyan tibetiek, akik felmenőik alapján a mongolok tumedrabči csoportjából származónak vallják magukat. A hangtani hasonlóságok, és a területi egyezés alapján a tumoda'erwu és tumedrabči elnevezések feltehetőleg ugyanazt a csoportot jelölik.

⁷ HNMGZH: 169. Az egyik helyőrség, az Ayibo, a sichuani Ruo'ergai körzetben, Tangke település mellett volt, ott, ahol a Bai-folyó a Sárga-folyóba torkollik. Egy másik a Muji Henan körzet Kisin járásának területén a mai Xiangzhasi kolostor közelében volt.

⁸ HNMGZH: 169–170.

⁹ A holcs (halha cirill холч) név HNMGZH-ben (169–170) *huoluochi* 火落赤 alakban szerepel. A *zhenxiang* 真相 mongol alakja nem ismert.

Altan kán fiának, Bingtunak a vezetésével 1582-ben a Mangci-folyó¹⁰ partján telepedett le, és vonta uralma alá a tibetiek Guomi nemzetségét. 1632-ben a holcsi a jianzha, rebgong és ganjiaka¹¹ tibeti nemzetségeket igazta le és készítette adófizetésre.

A halha Cogtu herceg, a vörös süveges buddhizmus karma kagyü irányzatának támogatója minden valószínűség szerint 1634-ben érkezett Qinghai-ba, eredeti szállásterületéről, az Orhon és Tola folyók vidékéről. Megtámadta az akkor már ott lévő tümeteket, akiknek egy része a mai Yushu és Guoluo prefektúrák területére menekült, míg mások alávetették magukat Cogtunak. Cogtu támadást intézett a gelukpa buddhizmus ellen is, kolostorokat támadt meg, és megesküdött, hogy végleg elpusztítja a buddhizmusnak ezt az irányzatát. Az 5. dalai láma ekkor a Dzsungáriában élő ojrát-mongolokhoz fordult segítségért. Nagyjából a segítségkéréssel egy időben Cogtu a fiát, Arszlant Tibet elfoglalására küldte. Arszlan azonban átállt a dalai láma oldalára. Nacagdorj elképzelhetőnek tartja, hogy mire Arszlan Tibetbe ért, tudomást szerzett a dalai láma segítségkéréséről, s jobbnak látta megtagadni apja parancsát és a dalai láma oldalára állni. Mikor Cogtu tudomást szerzett fia árulásáról, kivégeztette őt.¹²

A 17. század elején Dzsungáriában, a mai Xinjiang északi részén az ojrát-mongolok négy csoportja a corosz, hosut, torgut és dörböt versengett a hatalomért. Az 1620-as évekre a corosznak sikerült magukhoz ragadni a hatalmat, aminek következtében a torgutok nagy része, valamennyi dörböt és hosut Hó Örlög vezetésével 1626–27-ben elhagyta Dzsungáriát, és a kazak sztyeppéken keresztül egészen a Volga torkolatvidékéig vándoroltak. Ezeket a nyugatra vándorolt ojrátokat nevezzük kalmüköknek.¹³ A vándorlás az 1626–27-est követően több hullámban zajlott, és visszavándorlások is történtek, a legjelentősebb 1771-ben, amikor a kalmükök mintegy fele

¹⁰ A Mangci-folyó a mai térképeken Mangqu 茫曲 és Manglahe 茫拉河 neveken szereplő, Hainan TAP, Guinan körzetén keresztül haladó vízfolyással azonosítható.

¹¹ Ezek a nemzetségek a mai Huangnan TAP területén éltek, a jianzha és rebgong neveket a prefektúra északi felét alkotó azonos nevű körzetek őrzik.

¹² HNMGZH: 173–174.

¹³ Cerel 1997: 7–8.

tért vissza Dzsungáriába. Egy évtizeddel Hó Örlög vándorlását követően egy másik, ellentétes irányú népmozgás is történt, mely jelentős fordulatot hozott Qinghai történetében, és átrajzolta annak etnikai térképét. Mikor az 5. dalai láma segítséget kért az ojrátoktól Cogtu ellen, a hosutok Gúsi kán vezetésével 1636 végén bevonultak Qinghaiba, a következő év elején megverték Cogtu seregeit, őt magát pedig valószínűleg kivégezték. A források szerint Cogtunak 40 000 embere volt, míg Gúsi kán hosutjai mindössze 10 000 főt számláltak.¹⁴ Azt, hogy a nagy túlerővel szemben Gúsi kán miként aratott győzelmet, nem lehet tudni, mint ahogy azt sem, hogy a két csoport népességére vonatkozó adatok mennyire állnak közel a valósághoz. Mindenesetre az valószínűnek látszik, hogy Cogtu halhái, ha nem voltak is 40 000-en, de lélekszámuk egyáltalán nem volt elhanyagolható. Arra vonatkozólag, hogy a hosutoktól elszenvedett vereségük után hogyan alakult további sorsuk, csak találgatások vannak. A túlélők egy része elmenekülhetett, egyesek talán visszatérhettek eredeti szállásterületükre, mások menedéket találtak egyéb mongol, illetve más etnikumú csoportoknál. Véleményem szerint azonban azt is szinte biztosra vehetjük, hogy a túlélők jelentős része csatlakozott a hosutokhoz, illetve, hogy a győztes hosutok a megölt halha férfiak feleségeit, gyermekeiket magukhoz vették. Ezt a feltevést megerősíteni látszik a Qinghaiban élő mongolok alapvetően ojrát nyelvjárásának több „halhás” illetve nem „ojrátos” jellegzetessége.¹⁵ A Gúsi kán győzelmét követően 1638-ban egy betelepülési hullám indult meg Dzsungáriából, és további hosutok és torgutok érkeztek Qinghaiba. Később szintén Dzsungáriából coroszok (1672), az addig a coroszok részét képező hoitok (1661–1722 között), majd Mongóliából kis számban halhák (1690) is csatlakoztak.¹⁶ A ma Henanban élő mongolok elődei 1652-ben, Gúsi kán egyik unokájának, Dardzsá Bosogtunak a vezetésével indultak el a Qinghai-tó északi partjáról dél felé. Útjuk során átkeltek a Sárga-folyón, és magukba olvasztották az attól délre élő tümet és *tumoda’erwu* csoportokhoz tartozó mongolokat.¹⁷ Összegzésképpen

¹⁴ Nacagdorj 1963: 33.

¹⁵ Balogh 2012: 179, 195.

¹⁶ HNMGZH: 118–119.

¹⁷ Részletek: HNMGZH: 217.

elmondhatjuk tehát, hogy a qinghai-i mongolok egy meglehetősen összetett csoportját alkotják a mongolságnak. Arra vonatkozóan, hogy a hosut, halha, tümet, torgut, corosz és hoit elemek a 17. századtól kezdve milyen arányban képviseltették magukat Qinghaiban, csak megközelítő adataink vannak.¹⁸ Az azonban bizonyos és nem is meglepő, hogy a ma Qinghaiban élő mongolok döntő többsége hosutnak tartja magát.

A kezdetekben, miután Dardzsá Bosogtu mongoljai letelepedtek a Sárga-folyótól délre, meglehetősen nagy területet vontak uralmuk alá. A Qinghaiban élő mongolok területei ebben az időben két zónából álltak. A belső szállásterület (*jumudi* 居牧地) alkotta az uralt területek magját, amit egy külső, befolyási zóna (*kongzhi qu* 控制区) vett körül. Ebben a külső zónában jellemzően a mongol fennhatóság alatt élő tibetiek éltek, akik a Gúsi kán hódításait követő évtizedekben sorra alávetették magukat a mongoloknak.¹⁹ Dardzsá Bosogtu mongoljainak csak a szállásterülete is jóval nagyobb területre terjedt ki, mint a mai Henan MAK. Északi határa a Zamarigang-hegy (杂玛日岗, 4969 m) csúcsánál, a mai Zeku, Guide és Tongren körzetek határainak találkozásánál volt. Délen a Gansuhoz tartozó Maqu és a sichuani Ruo'ergai és Hongyuan körzetek területei is ide tartoztak. Kelet-nyugati irányban a gansui Luqutól a qinghai-i Tongdeig terjedt. Befolyási övezetük délen Sichuan északi részét, keleten Gansu délnyugati részét, északon egész Huangnant, nyugaton pedig Guoluot és Yushut is magába foglalta. A Gúsi kán halálát (1654) követő belviszályban Guoluo és Yushu más mongol urak kezére kerültek.²⁰ 1723–24-ben Lobszang Dandzsín, Gúsi kán egy másik unokája sikertelen felkelést hajtott végre a Qing-dinasztia ellen.²¹ A felkelés leverését követően, 1725-ben a dinasztia közigazgatási reformot hajtott végre a tartományban. A mongolok területei 29 zászlóra (*xošuu*) lettek osztva.

¹⁸ Az 1725-ben Qinghaiban végrehajtott közigazgatási reform után, a 29 mongol zászlóból 21 volt hosut, 4 torgut, 2 corosz, 1 hoit és 1 halha zászló. A tümetek és tumoda'erwuk, mivel a Sárga-folyótól délre eső területen, a Hequ vidékén éltek ezért valószínűleg a torgut és hosut zászlókhoz, azaz a henani mongolokhoz csatlakoztak, saját zászlót nem alkottak.

¹⁹ HNMGZH: 279–80.

²⁰ HNMGZH: 280.

²¹ HNMGZH: 473.

Ezek közül 21 volt hosut, 4 torgut, 2 corosz, 1 hoit, és 1 halha.²² A mongol zászlók területei a Caidam-medencében (ma Haixi prefektúra), a Qinghai-tó körül (Haibei és Hainan prefektúrák) és a Sárga-folyótól délre (Huangnan prefektúra) helyezkedtek el. A Sárga-folyó a tartomány keleti részén egy S alakot ír le, melynek a felső kanyarulata által közrefogott részre értendő a „Sárga-folyótól délre” (Huangnan, ill. Henan) megjelölés. Ezt a területet kínaiul Hequnek 河曲 is nevezik. Itt négy mongol zászló; három hosut és egy torgut volt. Közigazgatási értelemben véve a négy mongol zászló a mai Henan MAK elődje. Az 1725-ös adminisztratív reform a tibeti területeket kivonta a mongol közigazgatás alól, így ettől kezdve a mongolok befolyási övezetei csupán a szállásterületekre korlátozódtak.

Az idők során a tibetiek megerősödésének és a mongolok hanyatlásának következtében Henanban a szállásterületek is egyre zsugorodtak, a mongolok pedig fokozatosan átvették a tibeti nyelvet és szokásokat. Azt, hogy ez a 18. és 19. századokban milyen ütemben és módokon zajlott, nem tudhatjuk. J. F. Rock amerikai botanikus a térségbe vezetett expedíciója során, 1926-ban haladt át a mai Henan MAK területén, és beszámol arról, hogy az ottani mongolok ekkorra már nagymértékben eltibetiesedtek, és nem beszéltek mongolul.²³ Az 1950-es évekből származó adatok szerint, az egykori Dacan és Torgut zászlók területén, illetve a waisi²⁴ nemzetséghez tartozók közül beszéltek még néhányan mongolul. A Dacan és Torgut zászlók nagyjából a mai Serlong és dogsum járások (*xiang* 乡) területével esnek egybe, a waisi nemzetség pedig minden valószínűség szerint a ma Kisin (tib. Khu sin, kín. Kesheng 柯生) járásban élő mongolokat jelöli.²⁵ Feltételezéseim szerint a régi torgut zászló területének egy része a mai Kisin járáshoz tartozhat, hiszen a járás 1905-ben épült kolostora (Xiangzha si 香扎寺) nemcsak a waisi, de a torgut nemzetségek vallási központjaként is szolgált.

²² HNMZGH: 113.

²³ Rock 1956: 52.

²⁴ A régióban beszélt kínai nyelvváltozatban az ai kettőshangzó ejtése ei, a w pedig amdo-tibeti hatásra, a b réshangúsodásával jön létre. Így a waisi, a beise (ejtsd bejsze) mandzsu eredetű tisztség nevével azonosítható.

²⁵ A járásban ma is van két település *waya weise* és *ik weise*, azaz Kis bejsze és Nagy bejsze néven.

Legjobb tudomásunk szerint a Henanban beszélt mongol nyelvváltozatot egészen a közelmúltig nem kutatták, beszélőinek számáról becslések nem készültek. Ezért a körzetben tett első látogatásom alkalmával, 2007-ben semmilyen információ nem állt rendelkezésemre arra vonatkozólag, hogy egyáltalán vannak-e még mongolul beszélők a környéken. Akkori terepmunkám helyszíne Haixi prefektúra volt, Henanban csak egyetlen napot volt időm tartózkodni, és a körzet központjánál, Youganningnél 优干宁 (avagy Henan xian 河南县²⁶) távolabb nem jutottam. Ez alatt az idő alatt sok helybélit kérdeztem a mongol nyelvvel kapcsolatban, és szinte mindegyik azt válaszolta, hogy az teljesen kihalt már a körzetben. Egyetlen ember biztatott csak azzal, hogy a központtól 60–70 km-re néhány idős ember még beszélhet mongolul. Ezt abban az évben már nem tudtam kideríteni, és csak a 2012-es és 2014-es terepmunkáim²⁷ során volt lehetőségem utánajárni ennek. A terepmunka megkezdése előtt, a szintén a térségben kutató antropológus és tibetista, Gerald Rosche hívta fel a figyelmem arra, hogy Henanban a közelmúltban történtek kezdeményezések a mongol nyelv újjáélesztésére, és könnyen találhatók olyan mongolul tudó helyieket, akik ennek a kezdeményezésnek a keretében, tulajdonképpen mint idegen nyelvet tanulták a mongolt. Rosche elmondása szerint a kezdeményezésben résztvevő nyelvtanárok főként Haixiből és Belső-Mongóliából származtak, és az a nyelvváltozat, amelyet ők beszéltek és tanítottak, más, mint az, amelyet Henanban a mongolok egykor beszéltek. Ai Liman szerint az első kísérlet a mongol nyelv újjáélesztésére a körzetben az 1950-es évek végén (nem sokkal a mongol autonóm körzet létrehozása után) történt, amikor is három belső-mongol tanár érkezett Henanba mongol nyelvet oktatni. A tanárok nem tudták megszokni az új környezetet, a helyi ételeket, és ezért rövidesen hazatértek. Ezzel jó

²⁶ Kínában megszokott, hogy egy közigazgatási egység elnevezése nemcsak az adott közigazgatási egység egész területét, de annak központját is jelöli. Így Youganningre is a leggyakrabban a Henan xian névvel utalnak a helyiek.

²⁷ 2012-es terepmunkámat egymagam végeztem. 2014-ben Rottár Máté mongol szakos doktorandusz hallgatóval, a SOAS Endangered Languages Documentation projekt támogatásával, Birtalan Ágnes vezetésével végeztünk mongol nyelvjárásgyűjtést Henanban.

időre megrekedt a mongol nyelv oktatásának ügye.²⁸ Fontos itt megjegyeznünk, hogy az a mongol nyelvváltozat, amit eredetileg Henanban beszéltek, a mongol ojrát nyelvjárásai közé tartozik, ami hang-, alak- és nyelvtanát tekintve is igen sokban eltér a Belső-Mongóliában beszélt nyelvjárásoktól. A különbség, hozzánk közeli példával élve, a szlovák és a lengyel nyelvek közti különbséghez hasonlítható.

Ezt követően 1985-ben indult újra a kezdeményezés. Ekkor Kisinben kezdődött mongol nyelvoktatás a helyi általános iskolában. 1989-ben Serlong (tib. Gser lung, kín. Sai'erlong 赛尔龙) is követte a példát, majd a körzet központja és 1996-ban a többi járás is csatlakozott a kezdeményezéshez. Ettől az évtől kezdődően azonban az addig kötelező mongol nyelv és írás már csak mint választható tárgy szerepelt a helyi iskolákban. A helyiek közül a legtöbben ma úgy emlékeznek, hogy a kezdeményezés az 1980-as évek közepétől az 1990-es évek közepéig tartott, pedig Ai Liman szerint még 2002-ben is végeztek (5 fő) mongolul tanuló diákok a henani Nemzetiségi Középiskolában.²⁹ Feltehetően a tárgy kötelező mivoltának megszüntetése az, ami a helyiek emlékezetében az egész kezdeményezés kudarcaként maradt meg. A nyelvtanárok többnyire Haixiből érkeztek Henanba, a tananyag pedig általában Belső-Mongóliából származott. A diákok, szüleik, majd a tanárok is hamar elvesztették lelkesedésüket a kezdeményezés iránt. A körzetben a mongol nyelvi környezet, ahol az iskolában tanultakat a gyakorlatban is hasznosítani lehetett volna, már régóta nem létezett. A mongol nyelvtudás nem javította az elhelyezkedési esélyeket, és egyéb hasznát sem látták a tanulók. Lelkesedésük és létszámuk csökkenésével a tanárok is egyéb munka után néztek, illetve visszatértek Haixiba.

A 2012-es és 2014-es terepmunkáim során sikerült találnom olyan henaniakat, akik még a szüleiktől tanulták a mongol nyelvet, és értették vagy beszélték azt. Ezek döntő többsége Kisinben élt vagy onnan származott. A negyven év feletti kisiniek jellemzően értettek valamennyire mongolul, de

²⁸ Ai 2011: 109.

²⁹ Ai 2011: 110.

akadtak még folyékonyan beszélők is. Serlongban ezzel szemben mindössze három autentikus beszélőről (mind idősek) szereztem tudomást. Kisinben, akik még beszélnek mongolul, jellemzően csak otthoni környezetben a rokonaikkal használják a nyelvet. Az utcán mongol beszédet szinte sosem hallani. A három serlongi beszélő nem áll közeli kapcsolatban egymással, családjukban, közvetlen környezetükben mindhárman az utolsók, akik tudnak mongolul, és jóformán sosem használják a nyelvet. A három autentikus beszélőn kívül még két személy tud mongolul. Az egyik egy 38 éves aszszony, aki 1993–96-ig, a fenti kezdeményezés keretében a haixi Delinghában 德令哈, mongol nyelvi környezetben végzett felsőfokú tanulmányokat. A mongol nyelvet bevallása szerint azóta nem használta. A másik az 50-es évei elején járó Cerendorji, aki huszonévesen kezdett el mongolul tanulni pusztán érdeklődésből. Gyakran eljárt a három, még élő beszélőhöz, és részben tőlük, részben könyvekből tanult mongolul. 2012-ben egy kisebb terjedelmű, tibetiül írt könyvet is megjelentetett a Henanban beszélt mongol nyelvről.³⁰

Kisinben is él egy, a mongol nyelv iránt aktívan érdeklődő buddhista szerzetes, Tamki (sz. 1976). Ő a legfiatalabb a helyiek közül, aki összefüggően tud mongolul beszélni, és még a szüleitől, rokonaitól tanulta a mongol nyelvet. Idős rokona (nagyapja testvére), a szintén szerzetes Gelog (sz. 1925) fiatal felnőttkoráig a mongol nyelven kívül mást nem beszélt. Elmondása szerint Kisinben még az 1940-es években is általános volt a mongol egynyelvűség. Tamki tudatosan és nagy lelkesedéssel fejleszti mongol szókincsét, és érdeklődve nézi a belső-mongol televíziós műsorokat, bár bevallása szerint nagyon keveset ért belőlük. A mongol nyelv iránti lelkesedésük ellenére sem Tamki, sem Cerendorji nem használja a nyelvet Henanon kívül élő mongolokkal való aktív kapcsolattartásra. Ugyanez mondható el a többi beszélőről is.

Terepmunkáink alkalmával egyetlen kivétellel találkoztunk, egy időződő hölgy, Sarji személyében. Sarji Kisinben született 1958-ban. Édesapja kínai, édesanyja mongol volt, ezért már gyermekkorában mindkét nyelvet folyékonyan beszélte. 15 éves kora körül egy nyelvi dominanciaváltás következett

³⁰ Cerendorji 2012.

be az életében, ekkor már jobban beszélt tibetiül, mint mongolul vagy kínaiul. Később mongol férfihez ment feleségül, aki jól beszélt mongolul, egymás közt és gyermekeikkel mégis tibetiül beszéltek otthon. Sarji egyik nyelven sem tanult meg írni, a legfontosabb kínai jeleket azonban felismeri. A mongol nyelv újjáélesztésére tett kísérletek idején fontosnak tartották, hogy gyermekeik megtanuljanak mongolul, és ez a körülményekhez képest sikerült is. Az egyik Haixiből érkező tanár a család barátja lett. Fiuk, Bātar (sz. 1983) egy belső-mongol egyetemen tanult tovább, és kapcsolatokat szerzett az ot-tani mongolok között. Üzletelni kezdett, és mongol ajándéktárgyakat, ruhákat hozott az akkor már Youganingben lakó édesanyja üzletébe. Először 2012 nyarán találkoztam Sarjival, az üzletében. Ekkor nehezen tudtam rávenni, hogy mongolul beszéljen, és nehezen is ment neki. Bevallása szerint akkor már 20 éve nem beszélt mongolul. A tanár, aki azóta visszaköltözött Haixiba, gyakran felhívja telefonon, de ilyenkor mindig csak tibetiül beszélnek. Korábban, mikor még Henanban tanított, gyakran vacsorázott Sarjiék-nál, és beszélgetett mongolul a férjével, de Sarjihoz ilyenkor is csak tibetiül szólt. Mióta férje a kilencvenes években elhunyt, nem is hallott mongol szót. Nem sokkal később jelentős fordulat következett be Sarji életében. Bātar feleségül vette mongol barátnőjét, akivel még egyetemi évei alatt ismerkedett meg. A fiatal feleség Youganningbe költözött, és anyósa boltjában állt munkába. 2014 nyarán Sarji már folyékonyan beszélt mongolul. A feleség szülei, akik épp Youganningbe látogattak, a meglehetősen nagy nyelvjárási különbségek ellenére csak mongolul beszéltek Sarjival, pedig kínaiul mindannyian magas szinten tudnak. Sarji mongol nyelvtudása rövid idő alatt nagyon sokat fejlődött, és belső-mongol átvételekkel bővült.

Sarji üzletén kívül létezik még néhány Youganingben, ahol mongol vagy mongol stílusú árucikkeket lehet kapni. Vannak, melyeket Haixiből érkező mongolok tartanak fenn. Elképzelhető, hogy a közeljövőben Sarji példáját követve, a helyiek közül mások is üzleti és személyes kapcsolatokat építenek ki a Henan MAK-on kívüli mongolokkal, és ennek köszönhetően a körzet ilyen értelemben vett elszigeteltsége megszűnik, vagy legalábbis enyhül. Véleményem szerint a mongol nyelvet tanulók, tudók száma is növekedhet Henanban.

A mongol identitás újjáélesztése vagy új mongol identitás meghonosítása?

Henan MAK-ba a legtöbben észak felől, a 203-as jelzésű tartományi autóúton, Huangnan TAP, Jianzha, Tongren és Zeku körzetein keresztül jutnak el. Nem sokkal Youganning előtt egy „mongolos stílusú” fém konstrukció ível át kapuként az autóutat, jelezve, hogy az utazó mongol területre ért. A településen aztán minden utcában és téren hasonló stílusban épült épületek és szobrok hívják fel a járóelők figyelmét a körzet mongol mivoltára. Ezeknek az épületeknek visszatérő elemei a ló, a jurta, a mongol jakfarkas zászló, a mongol vitéz és Dzsingisz kán. 2014-ben az út menti lámpaoszlopok is ló formájúra lettek kialakítva. Youganning 2009-ig működő legnagyobb, külföldi vendégek fogadására is alkalmas³¹ szállodájának egy hatalmas, jurtát formázó épület adott otthont. Az azóta épült új reprezentatív szálloda a Nādam³² Hotel névre hallgat, melynek udvarán szintén jurta formájú épületekben étkezhetnek a vendégek. Az étkezők belsejében, a jurták szakrális helyének³³ megfelelő helyen Dzsingisz kán portréja van kifüggesztve. Diemberger megjegyzi, hogy ezek az építészeti megoldások belső-mongol ihletésűek.³⁴ Az épületek falain, homlokzatán a kínai és tibeti feliratok mellett a mongol is megtalálható, bár ez utóbbit a körzetben gyakorlatilag senki sem tudja elolvasni. Az utcanevek közül sok mongol vonatkozású, mint például Tengeri³⁵ Sugárút, Bayanwula³⁶ utca, Torgut utca, Tümet utca stb. Néha Mongólia zászlaja is megjelenik Henanban egy-egy autón vagy jurta tetején.

³¹ Kínában nem minden szállodában szállhatnak meg külföldi vendégek. A külföldi vendégek fogadása külön engedélyhez van kötve.

³² A *nādam* (más néven: *erīn gurwan nādam* „a férfiak három játéka”) a mongolok hagyományos sportfesztiválja, melynek fő számai a lóverseny, a birkózás és az íjászat.

³³ A jurták szakrális helye (mongolul: *xoimor*) az északi részük, a bejáratall szemből. Itt hagyományosan buddhista kegytárgyak, szútrák, politikai és vallási vezetők képei vannak elhelyezve.

³⁴ Diemberger 2003: 119.

³⁵ *Tengeri*: mongolul ég, menny.

³⁶ Bayanwula: mongol alakja Bayan *ül*, „gazdag hegy”, gyakori mongol toponímia.

Henanban 1984 óta, a mongol hagyományok újjáélesztésének jegyében évente kerül megrendezésre a nādam fesztivál. A hasonló események mint „feudális jellegű” ünnepek megrendezése 1951–1984 között tiltott volt a régióban. Igazság szerint a nādam, ezen a néven és a maihoz hasonló formájában, közvetlenül 1951 előtt feltehetően nem létezett Henanban. Akkoriban a helyi világi vezető réteg tartott egy Shing Slong nevű fesztivált, mely a nādammal ellentétben nem a közemberek fesztiválja volt. Diemberger megjegyzi, hogy a 2001-es nādam alkalmával Henan MAK vezetője (*xianzhang* 县长) belső-mongol stílusú viseletbe (mong. dől) öltözve tartotta megnyitóbeszédét, jelezve ezzel állásfoglalását a „mongol ügy” mellett.³⁷ A 2014-ben Henan MAK alapításának 60. évfordulóján tartott nādam alkalmával magunk is meggyőződhattünk arról, milyen nagy hangsúlyt kap a körzet mongol mivoltának bemutatása. A nādam első napjára, augusztus elsejére³⁸ készült el a főtéren állított Dzsingisz kán szobor, ahol előzőleg egy ló szobra állott. A ló átkerült a nādam helyszínének központi részére, a lóversenypálya közepére. Ugyanitt jurta formájú építmények álltak, és a látogatók közül is sokan viseltek mongol ruhadarabokat az ünnep alkalmából. A nādam előtti napokban kezdték el a helyiek közül egyre többen viselni a Sarji üzletében is kapható, mongol címerrel és Mongolia felirattal díszített baseballsapkákat. Különösen sokan vették fel ezeket a nādamon. A fesztivál megnyitóbeszéde a kínai és tibeti mellett mongolul (belső-mongol dialektusban) is elhangzott, annak ellenére, hogy a helyiek közül ezt gyakorlatilag senki sem értette.

A mongol nyelv újjáélesztésére tett kísérletek kudarcának ellenére ma is akadnak olyan fiatalok Youganningben, akik valamilyen külön foglalkozáson tanulják a mongol írást és beszélt nyelvet. 2014 őszén például „Anyanyelvi vetélkedő” (*muyu bisai* 母语比赛) néven a Henani Mongolok Történelmi és Kulturális Öröksége Megmentésének és Továbbvitelének Egyesülete (Huanghenan Menggu Lishi Wenhua Qiangjiu Chuancheng Xiehui 黄河南

³⁷ Diemberger 2003: 118.

³⁸ Augusztus 1-je a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg (中国人民解放军) ünnepnapja.

蒙古历史文化抢救传承协会) mongol nyelvi versenyt szervezett. A versenyben résztvevőknek mind írott, mind beszélt nyelvi tudása megméretett, és a felhívásban kiemelték, hogy ojrát és belső-mongol dialektust beszélők egyaránt nevezhetnek. A felhívás fejlécét Mongólia zászlaja díszítette. Mongólia hivatalos nyelve egyébként egy harmadik és merőben más nyelvváltozaton, a halhán alapul. A vetélkedők és különfoglalkozások tehát nem ragaszkodnak az autentikus henani nyelvváltozat egykori státuszának restaurálására, tulajdonképpen bármelyik mongol nyelvváltozat használata elfogadott és támogatott. Egy ilyen különfoglalkozáson mongolul tanuló tizenéves lánnyal sikerült beszélnem 2014-ben. Ő néhány szót tudott csak mongolul, beszélgetni így ezen a nyelven nem tudtunk, de elmondott nekem egy mondatot, amelyet a foglalkozáson tanult: „Szeretem szülőhazámat, Mongóliát!” A lány egyébként sosem járt még Mongóliában.

Diemberger úgy véli, hogy a Henan MAK vezetése a körzet „mongolossá” tétele során belső-mongóliai mintát követ, mivel a legelterjedtebb és legautentikusabb mongol jellegzetességeket Kínán belül Belső-Mongólia képviseli.³⁹ Diemberger tapasztalatai 2003-ból, illetve az előtről származnak. Elképzelhető, hogy Mongólia (Kínában gyakran mint Külső-Mongólia, Wai Menggu 外蒙古 szerepel), illetve Mongólia nemzeti lobogója ekkor még nem jelent meg a henani mongol identitás kialakulásában. Ma, a 2010-es években viszont a mongol zászló és azon keresztül maga Mongólia egyfajta pán-mongol jelképekké váltak Henanban. Mint azt a fentebb leírtakból láthattuk, a henani mongolok a dzsungáriai ojrátoktól váltak le, így sem Külső-, sem Belső-Mongóliához, mint politikai egységekhez nem kötik történelmi szálak. Ugyanez mondható el Dzsingisz kánról is, akinek portréja hasonló összmongol szimbólumként jelenik meg a körzetben, annak ellenére, hogy a qinghai-i ojrátok nem Dzsingisz kántól, hanem elsősorban Gúsi kántól és rajta keresztül Dzsingisz testvérétől, Qabutu Qasartól származtatják magukat.

39 Diemberger 2003: 119–120.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy Henanban a mongol nyelv és identitás újjáélesztésének (*fuxing* 复兴) nevezett folyamat valójában nem egy régi örökség újjáélesztése, hanem annak, azaz a lokális henani mongol nyelvváltozatnak és identitásnak a felváltása egy újonnan konstruált és egységesnek képzelt vagy akként kezelt mongol nyelvvel és identitással.

Felhasznált Irodalom

- Ai Liman 艾丽曼 2011. „Qinghai Henan Mengguzu Zizhixian mengguyu de shuaitui yu fuxing 青海河南蒙古族自治县蒙古语的衰退与复兴 [A mongol nyelv hanyatlása és újjáéledése a Qinghai és Henan tartománybeli mongol autonóm megyékben].” *Qinghai Shifan Daxue Xuebao* 青海师范大学学报 (Zhexue shehui kexue ban 哲学社会科学版) 33.1: 107–112.
- Balogh, Mátyás 2012. „Dēd Mongol – A practical Approach to the Dialect.” In: Birtalan Ágnes (szerk.) *Oirad and Kalmyk Linguistic Essays*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 177–197.
- Cerel, В. Цэрэл Б. 1997 *Дөрвөн ойрад ба ойрадын холбоонд багтах үндэстэн ястнуудын угсаа түүхийн зарим асуудал*. [A négy ojrát és az ojrát föderációba tartozó etnikai csoportok néhány néprajzi és történelmi kérdésköre] Увс Улаанбаатар, Uws-Ulānbātar.
- Cerendorji Rtse Ring Rdo Rje 2012 *Mes po'i gces nor (rma lho sog po'i skad slob deb) / Ebüge degediüs-ün öb soyol / Zuxian zhenbao* 先祖珍寶. Xining.
- Diemberger, G. M. Hildegard 2003. „Festivals and their Leaders: The Management of Traditions in the Mongolian/Tibetan Borderlands.” In: Uradyn E. Bulag & Hildegard Diemberger (eds.) *The Mongolia-Tibet Interface: Opening New Research Terrains in Inner-Asia: Proceedings of the Tenth Seminar of the IATS*. Leiden: Brill, 109–128.
- HNMGZH = Zhuocang Cairang 卓仓才让 (szerk.) 2010. *Huanghe nan menggu zhi* 黄河南蒙古志. Lanzhou: Gansu Minzu Chubanshe.
- Nacagdorj, Sh. Нацагдорж Ш. 1963. Халхын Түүх [A halhák története]. Улаанбаатар: Шинжлэх Ухааны Академи / Ulānbātar: Shinjlex Uxānī Akademi.

KN = Kínai népszámlálási adatok 2010:

HB 2010 = *Haibei Zhou 2010 nian diliuci quanguo renkou pucha zhuyao shuju gongbao* 海北州2010年第六次全国人口普查主要数据公报 [Report on the main figures from Haibei Prefecture from the Sixth National Population Census of the People's Republic of China].

<http://wenku.baidu.com/view/0b34b619b7360b4c2e3f64c2.html> (megtekintve 2015. máj. 29-én).

HN 2010 = *Huangnan zhou 2010 nian diliuci quanguo renkou pucha zhuyao shuju gongbao* 黄南州2010年第六次全国人口普查主要数据公报 [Report on the main figures from Huangnan Prefecture from the Sixth National Population Census of the People's Republic of China]

<http://wenku.baidu.com/view/23eff486e53a580216fcfeff.html> (megtekintve 2015. máj. 29-én).

HX 2010 = *Haixi zhou 2010 nian diliuci quanguo renkou pucha zhuyao shuju gongbao* 海西州2010年第六次全国人口普查主要数据公报 [Report on the main figures from Haixi Prefecture from the Sixth National Population Census of the People's Republic of China].

<http://wenku.baidu.com/view/22ec6aff0242a8956bece4cd> (megtekintve 2015. máj. 29-én).

QH 2010 = *Qinghai sheng 2010 nian diliuci quanguo renkou pucha zhuyao shuju gongbao* 青海省2010年第六次全国人口普查主要数据公报 [Report on the main figures from Qinghai Province from the Sixth National Population Census of the People's Republic of China].

<http://wenku.baidu.com/view/1e22107f90c69ec3d4bb751f.html> (megtekintve 2015. máj. 29-én).

XN 2010 = *Xining shi 2010 nian diliuci quanguo renkou pucha zhuyao shuju gongbao* 西宁市2010年第六次全国人口普查主要数据公报 [Report on the main figures from Xining City from the Sixth National Population Census of the People's Republic of China]. <http://wenku.baidu.com/view/d1d64b48767f5acfa1c7cdc2.html> (megtekintve 2015. máj. 29-én).

Rock, J. F. 1956. *The Amnye Ma-Chhen Range and Adjacent Regions*. Serie Orientale Roma XII. Roma: Is.M.E.O.

Zhang Hong 张红 (szerk.) 2005. *Qinghai sheng dituce* 青海省地图册 [The Atlas of Qinghai Province]. Beijing: Zhongguo Ditu Chubanshe.

